

ISCTBL 2020

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип

Факултет за туризам и бизнис
логистика

Goce Delchev University
Shtip

Faculty of Tourism and
Business Logistics

Трета Меѓународна Научна Конференција
Third International Scientific Conference

ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК

CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS

Third International Scientific Conference
CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY »ISCTBL 2020«

ISCTBL 2020
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип

Goe Delcev University
Shtip

Факултет за туризам и бизнис
логистика

Faculty of Tourism and
Business Logistics

**Трета Меѓународна Научна Конференција
Third International Scientific Conference**

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК
CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

13 ноември 2020 г / November 13, 2020

Издавач:

Факултет за туризам и бизнис логистика
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Крсте Мисирков, 10-А, 201, 2000, Штип, РС Македонија
Тел: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

За издавачот:

д-р Татјана Бошков, декан

Организатор на конференцијата:

Факултет за туризам и бизнис логистика

Publisher:

Faculty of Tourism and Business Logistics
Goce Delchev University of Shtip
"Krste Misirkov" no.10-A P.O. Box 201 Shtip 2000, North Macedonia
Tel: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

For the Publisher:

Tatjana Boshkov, Ph.D. – Dean

Conference Organizer:

Faculty of Tourism and Business Logistics

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

338.48(497.7)(062)

INTERNATIONAL scientific conference Challenges of tourism and business logistics in the 21st century (3 ; 2020 ; Shtip)

Challenges of tourism and business logistics in the 21st century
[Електронски извор] / The 3th international scientific conference, September 13 th , 2020, Republic of North Macedonia. - Shtip : Goce Delchev University of Shtip, Faculty of tourism and business logistics, 2020

Начин на пристапување (URL): <http://ftbl.ugd.edu.mk/ebooks.html> . -
Текст во PDF формат, содржи 435 стр., илустр. - Наслов преземен од
саранит. - Отис на тиснот на ден 22.11.2020. - Фуснотите кон тематот. -
Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-779-7

и) Туризам – Економски прикази – Македонија – Собири

COBISS.MK-ID 52738053

Организациски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Душко Јонески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
м-р Цветанка Ристова Магловска, асистент-докторанд, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија

Меѓународен програмски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
м-р Цветанка Ристова Магловска, асистент-докторанд, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Душко Јонески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Александра Жежова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Зоран Темелков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Анета Стојановска-Стефанова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
д-р Душица Попова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
д-р Биљана Цоневска Гуњовска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Марија Магдончева-Шопова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Тања Ангелкова Петкова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Оливер Филиповски, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
д-р Васко Шутаров, МИТ Универзитет, Факултет за безбедност, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Глигор Бишев, Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола, Економски факултет Прилеп, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Мадалина Теодора Андреи, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
Проф. д-р. Соња Квирига, Универзитет Алкала, Оддел за економија, Шпанија
Проф. д-р. Алиса Фленшер, Хебрејскиот универзитет Јерусалим, Роберт Х. Смит, Факултет за земјоделство, Храна и Животна средина, Оддел за економија на животна средина и управување, Израел
Проф. д-р. Ноам Шовал, Хебрејски универзитет Ерусалим, Факултет за општествени науки, Оддел за географија, Израел
Проф. д-р. Нурија Елиса Морере Молинеро, Универзитет Реј Хуан, Шпанија
Проф. д-р. Никола Хурвуладес, Американ Колеџ Солун, Грција
Проф. д-р. Доника Пипа, Универзитет Марин Барлети, Економски факултет, Албанија

Проф. д-р. Мохамед Фуад, Ариш Универзитет, Факултет за уметност, Египет
Проф. д-р. Френсис Вериза, Универзитет Тошиара, Факултет за општествени науки,
Мадагаскар
Проф. д-р. Октавиан Сербан, Букурешки Универзитет за Економија, Факултет за храна
од земјоделие и економија на животната средина, Романија
Проф. д-р. Сабина Георгечи, Асоцијација за промоција на туризмот, Дробета Турму-
Северин, Романија
Проф. д-р. Серафима Роскова, Молдовска академија за науки, Академија за економски
науки на Молдавија, Република Молдавија
Проф. д-р. Стела Дерменцисва, Универзитет на Велико Трново Свети „Кирил и
Методиј“, Оддел за Географија, Бугарија
Проф. д-р. Марга Боровска Стефанска, Универзитет во Лоу, Факултет за Географски
науки, Институт за градежна средина и Просторна, Полска
Проф. д-р. Јулиана Поп, Универзитет за економски студии, Факултет за бизнис и
туризам, Романија
Проф. д-р. Елена Тома, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички
науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
Проф. д-р. Ирина Лазар, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени,
хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
Проф. д-р. Озгур Јерли, Дуче Универзитет, Факултет за Шумарство, Оддел за пејсажи,
Турција
Доц. д-р. Жарко Радјеновиќ, Универзитет во Нин, Центар за иновации, Србија
Проф. д-р. Драго Цвијановиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски
менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија
Проф. д-р. Дарко Димитровски, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски
менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија
Проф. д-р. Серџо Чисола, Универзитет во Палермо, Сицилија, Италија
Доц. д-р. Марија Белиј, Универзитет во Београд, Факултет за географија, Србија
Доц. д-р. Андреј Мичовиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент
и Туризам Врњачка Бања, Србија

Пленарна сесија

Проф. д-р Глигор Бишев, претседател на Управниот одбор и генерален извршен директор на „Шпаркасе Банка Македонија АД Скопје“ – „Влијанието на пандемијата врз економските движења“

Питер Табак, извршен директор, водечки регионален економист за економија, политика и управување на Западен Балкан, Потпретседател за политика и партнерства, Европската банка за обнова и развој - „Economic outlook for the Western Balkans during and after the epidemic“

Милан Здравковиќ, извршен директор на операторот на дистрибутивниот систем во Ј.П. Србијагас, Београд, Србија – „Supply of natural gas in COVID-19 conditions - experience and expectations“

Проф. д-р Мишко Цидров, професор и проректор за настава и студенти, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип – „УГД во време на пандемија“

Проф. д-р Татјана Бошковиќ, професор и декан на Факултетот за туризам и бизнис логистика – „The impact of coronavirus on global growth and global supply chain shifts“

Модератори

Панел модератор

Проф. д-р Татјана Бошковиќ, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика

Прва и втора сесија

Доц. д-р Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика

Plenary session

Prof. Gligor Bishev, University Professor and Chairman of the Board, Sparkasse Bank-Skopje – “The impact of the pandemic on economic developments”

Peter Tabak, Executive Director, Leading Regional Economist for Economics, Policy and Governance in the Western Balkans Vice-President for Policy and Partnerships, European Bank for Reconstruction and Development - “Economic outlook for the Western Balkans during and after the epidemic”

Milan Zdravkovic, Executive Director of the Distribution System Operator in J.P. Srbijagas, Belgrade, Serbia – “Supply of natural gas in COVID-19 conditions - experience and expectations”

Prof. Misko Dzidrov, University Professor and Vice-rector for Teaching and Students, Goce Delcev University of Stip – “UGD in a time of pandemic”

Prof. Tatjana Boskov, University Professor and Dean of the Faculty of Tourism and Business Logistics, Goce Delcev University of Stip – “The impact of coronavirus on global growth and global supply chain shifts”

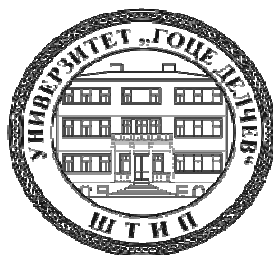
Moderators

Panel Moderator

Tatjana Boskov, Goce Delcev University of Stip, Faculty of tourism and business logistics, Stip, North Macedonia

I and II session

Natasha Miteva, Goce Delcev University of Stip, Faculty of tourism and business logistics, Stip, North Macedonia

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП

GOCE DELCEV UNIVERSITY OF STIP

ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА

FACULTY OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS

ТРЕТА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

THIRD INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК**

**CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS
IN THE 21ST CENTURY**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

13 ноември, 2020, Штип / Sh tip, November 13th, 2020

Содржина / Contents

ПРЕДГОВОР.....	10
PREFACE	12
СЕСИЈА: БИЗНИС ЛОГИСТИКА И БИЗНИС АДМИНИСТРАЦИЈА.....	17
SESSION: BUSINESS LOGISTICS & BUSINESS ADMINISTRATION.....	17
THE IMPACT OF DIGITAL FINANCE AND FINTECH ON FINANCIAL INCLUSION AND THE EMERGENCE OF DFS PROVIDERS	19
Tatjana Boshkov; Dushko Joshevski	19
MONETARY POLICY EFFECTIVENESS, AND SOME EXPLANATIONS OF UNEMPLOYMENT, FAIR WAGES AND FAIR PRICES IN A GENERAL EQUILIBRIUM SETTING	26
Dushko Joshevski; Tatjana Boshkov	26
LABOR MARKET POLICIES IN BULGARIA DURING THE EMERGENCY EPIDEMIOLOGICAL SITUATION.....	54
Tatyana Dimitrova.; Slavi Dimitrov	54
ЧОВЕЧКИОТ КАПИТАЛ – ФАКТОР ЗА ГРАДЕЊЕ КОНКУРЕНТСКА КОМПАНИСКА ПРЕДНОСТ.....	64
Драшко Атанасоски; Емануела Есмерова	64
МЕНАЏМЕНТОТ НА ЗНАЕЊЕ ВО МОДЕРНАТА ЕКОНОМИЈА	72
Емануела Есмерова ; Драшко Атанасоски	72
COMPONENTS OF CUSTOMER BASED BRAND EQUITY.....	79
Ventsislava Nikolova-Minkova	79
INTELLECTUAL PROPERTY IN DIGITAL ENVIRONMENT.....	89
Svetla Panayotova; Ventsislava Nikolova-Minkova	89
ВЛИЈАНИЕТО НА СОВРЕМЕНИТЕ ЛОГИСТИЧКИ ТРЕНДОВИ ВО ПОЛЕТО НА ЕКОНОМИЈАТА.....	100
Гордан Јанкуловски	100
DIGITAL MARKETING AND ITS IMPORTANCE DURING THE PANDEMIC.....	111
Natasha Miteva; Dushica Popova ; Aco Kuzelov	111
EMPOWERMENT OF WOMEN: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN THE MODERN WORLD.....	119
Aneta Stojanovska-Stefanova; Marija Magdinceva-Sopova; Hristina Runcheva Tasev	119
A MODERN APPROACH TO PROCESS MANAGEMENT WITHIN THE MACEDONIAN INSURANCE COMPANY.....	131
Елизабета Митрева; Горан Стојановски	131
THE IMPACT OF PRICE MANAGEMENT ON BUSINESS OPERATION OF THE ENTERPRISE: THEORETICAL ASPECT.....	145

Snezana Bardarova; Mimoza Serafimova	145
OVERVIEW OF NEOBANKS MODEL AND ITS IMPLICATIONS FOR TRADITIONAL BANKING.	156
Zoran Temelkov	156
ГОЛЕМАТА РЕЦЕСИЈА 2007-2009 ВО САД.....	166
Љупчо Давчев; Александар Давчев	166
МОНЕТАРНАТА ПОЛИТИКА ВО СЛУЧАЈОТ НА ГОЛЕМАТА РЕЦЕСИЈА 2007- 2009 ПРЕКУ ПРИМЕРОТ НА ФЕДЕРАЛНИТЕ РЕЗЕРВИ НА САД И ЕВРОПС КАТА ЦЕНТРАЛНА БАНКА	175
Александар Давчев; Љупчо Давчев	175
СЕСИЈА: ТУРИЗАМ, УГОСТИТЕЛСТВО И ГАСТРОНОМИЈА.....	184
SESSION: TOURISM, HOSPITALITY & GASTRONOMY.....	184
RURAL TOURISM IN VOJVODINA?	185
Drago Cvijanović; Tamara Gajić; Dejan Sekulić	185
РА-ВАТ METHODOLOGY IN ESTIMATING ECOSYSTEM SERVICES (Case study: ESNature based tourism at the Biosphere Reserve “Golija Studenica”)	196
Milica Luković	196
АНАЛИЗА НА ИНДИКАТОРИТЕ ЗА РАЗВОЈ НА УРБАНИОТ ТУРИЗАМ НА РЕПУБЛИКА С. МАКЕДОНИЈА НИЗ ПРИЗМАТА НА ПЛАНСКИТЕ РЕГИОНИ.....	205
Дарко Мајхошев, Цане Котески	205
СОЦИЈАЛЕН ТУРИЗАМ НАСПРОТИ СОЦИЈАЛНИТЕ ФУНКЦИИ НА ТУРИЗМОТ.....	218
Николчо Петров; Златко Јаковлев; Цане Котески	218
FINANCIAL PERFORMANCE MEASURING OF A HOTEL COMPANY – CASE STUDY.....	228
Marko Milašinović; Aleksandra Mitrović ; Stefan Milojević	228
РАЗГЛЕДНИЦИ ЗА ОХРИД ПЕЧАТЕНИ ВО СОЦИЈАЛИЗМОТ И НИВНАТА УЛОГА ВО ПРОМОЦИЈА НА ТУРИЗМОТ.....	235
Никола В. Димитров	235
ВЛИЈАНИЕ НА ПЛАНИНСКИОТ ТУРИЗАМ ВРЗ ТУРИСТИЧКИОТ ПРОМЕТ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕР НА МАКЕДОНИЈА	248
Ана Здравковска-Илиевска, Илија Закоски	248
КУЛТУРНИ И ВЕРСКИ СОДРЖИНИ ВО ТУРИЗМОТ НА ЛЕШОЧКИОТ МАНАСТИР.....	256
Илија Закоски	256
EUROPEAN CAPITALS OF CULTURE: CASE STUDY – ATHENS	266
Marija Lakićević; Danijela Pantović; Vladan Petrović	266

STATISTICAL ANALYSIS OF TOURIST ARRIVALS AND NIGHTS IN CROATIA DURING THE SARS-CoV-2 PANDEMIC	273
Cvetan Kovač; Ana Šijaković	273
PERSPECTIVE AND PROBLEMS OF CYCLING TOURISM IN NORTH CROATIA ..	284
Nikola Medved; Ana Maria Gavrić; Lea Vukojević	284
GASTRO EVENTS, AN IMPORTANT FACTOR FOR PRESERVATION OF CULTURE, TRADITION AND REGIONAL DEVELOPMENT - CASE STUDY OF ŠUMADIJA DISTRICT.....	294
Dragan Tezanovik; Sanja Filipovik ; Maja Banjak	294
TOURISM IN COVID-19 PANDEMIC IN NORTH MACEDONIA: EXPERIENCES AND PERSPECTIVES.....	305
Goran Kitevski; Dejan Iliev	305
SUSTAINABLE TOURISM AND UNESCO STATUS BENEFITS: PERCEPTIONS OF RESIDENTS OF OHRID.....	315
Biljana Petrevska; Cvetko Andreeski ; Tanja Mihalič	315
ПРИДОБИВКИ ОД ПРИМЕНАТА НА СТАНДАРДИ ОД ОБЛАСТА НА ТУРИЗМОТ ВО С. МАКЕДОНИЈА	325
Велибор Тасевски; Цеват Кицара ; Ана М. Лазаревска	325
ИНТЕРЕС НА СТУДЕНТИТЕ ЗА ВКЛУЧУВАЊЕ ВО АКТИВНОСТИ НА ОТВОРЕНО.....	335
Деспина Сивевска; Билјана Попеска; Цветанка Ристова Магловска	335
МОТИВСКИТЕ ФАКТОРИ НА ТУРИСТИЧКИТЕ ДВИЖЕЊА НА ДОМАШНИТЕ ТУРИСТИ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	344
Давид Трајковски	344
ЕНЕРГЕТСКИ РАЗЛИКИ ПОМЕЃУ РАЗЛИЧНИ ВИДОВИ НА САЛАТИ	356
Дарко Андроников; Мерита Умети Лесковица ; Ацо Кузелов	356
ОПШТИНА БЕРОВО, АТРАКТИВНА ТУРИСТИЧКА ДЕСТИНАЦИЈА ЗА СПЕЦИФИЧНИ ВИДОВИ ТУРИЗАМ	363
Тања Ангелкова Петкова; Владимир Китанов	363
ИНОВАЦИИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И УГОСТИТЕЛСТВОТО.....	371
Владимир Китанов; Тања Ангелкова Петкова	371
КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА, МОДЕЛИРАЊЕ И МЕНАџМЕНТ НА ПРОЦЕСОТ НА УЧЕЊЕ И ЗНАЕЊЕ ВО ТУРИСТИЧКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ	381
Бранко Николовски	381
COMPUTERIZED BOOKING SYSTEMS: ICT READINESS CONTEXT FOR BALKAN COUNTRIES	392
Žarko Rađenović	392

DIGITAL TOURISM.....	401
Dragan Vojinović; Boris Brezo.....	401
PREVALLA-BALKAN'S PEARL.....	411
Naser Bresaj; Cane Kotecki; Zlatko Jakovlev	411
КУЛТУРНА ДИПЛОМАТИЈА И КУЛТУРЕН ТУРИЗАМ ЗА ВРЕМЕ НА СВЕТОТ	
КА ПАНДЕМИЈА	417
Васко Шутаров.....	417
INTERNATIONAL TOURISM AND POLITICS	428
Dimitar Dimitrov	428

УДК 338.48-44:338.488.2(497.7-21)''2006/2018''
338.486.23(497.7)
338.487:663.2(497.7)

АНАЛИЗА НА ИНДИКАТОРИТЕ ЗА РАЗВОЈ НА УРБАНИОТ ТУРИЗАМ НА РЕПУБЛИКА С. МАКЕДОНИЈА НИЗ ПРИЗМАТА НА ПЛАНСКИТЕ РЕГИОНИ

Дарко Мајхошев¹, Цане Котески²

Abstract

Republic of North Macedonia is divided into eight planning regions that are in function of statistical, economic and administrative needs. Each planning region has its own potentials, opportunities and specifics for tourism development, ie urban tourism. In the paper we will make a comparative analysis of several important indicators that show the level of development of urban tourism in the planning regions. These indicators are: number of rooms, number of beds, number of tourists, number of nights, number of travel agencies and number of wineries. From the analysis of the above indicators by regions, we will come to specific knowledge about the level of development of urban tourism by regions in the country.

Keywords: *Cultural Tourism, Economic Impact of Tourism, Environmental Tourism, Least Developed Countries, Tourism and Development, Tourism and Environment, Tourism and Growth*

Вовед

Република С.Македонија е поделена на осум Плански Региони кои служат за статистички, економски и административни потреби. Поделбата на државата на Плански Региони произлегува од потребата на воспоставување на Номенклатура на територијални единици за статистика (НЕТС 1), како основа за собирање, обработка и публикување на регионална статистика, креирана од страна ЕУРОСТАТ, во соработка со националните статистички организации на државите членки. Основната функција на класификацијата НЕТС е да обезбеди унифицирана поделба на територијалните единици на регионално ниво, а обезбедувањето на усогласени и валидни статистички податоци за демографските движења, економијата, образованието, пазарот на трудот и др., на регионална основа, претставува реална основа за планирање и развој на регионалната политика на ЕУ. Од тие причини, во РМ е донесен Законот за рамномерен регионален развој (Сл. весник на РМ бр. 63/07). Законот (чл. 5) пропишува воспоставување Плански Региони во Република Македонија, како функционално територијални единици за потребите на планирањето на развојот и реализација на мерките и инструментите за поттикнување на развојот.³ Планските региони се совпаѓаат со статистичките региони определени со Номенклатурата на територијални единици за статистика НЕТС-3 (Сл. весник на РМ бр. 158/2007), со цел да се обезбеди

¹ Дарко Мајхошев, м-р, докторанд, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, РС Македонија, darko-majhosev@hotmail.com

² Цане Котески, д-р, ред. професор, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, РС Македонија, cane.koteski@ugd.edu.mk

³ Стратегија за регионален развој на РМ 2009-2019 година, Собрание на Р. Македонија, стр. 1;

статистичка основа за планирање на развојот на регионите. Регионалниот развој е комплексен и долгорочен процес чија основна цел е намалување на развојните диспаритети меѓу и во рамките на регионите. Комплексноста на регионалниот развој се заснова на неговата повеќедимензионалност, односно преплетувањето на економскиот, демографскиот, социјалниот, просторниот, културниот и многу други аспекти на развојот. При изработката на Стратегијата за регионален развој на РМ 2009-2019 се користени повеќе расположиви развојни документи, меѓу кои и Стратегијата за развој на туризмот 2009-2013 година.

Визијата за регионалниот развој на Република Македонија гласи: „*Рамномерен и одржлив развој на целата територија на Република Македонија кој се карактеризира со висока стапка на економски раст и конкурентни Плански Региони меѓу кои постојат релативно помали диспаритети и каде што оптимално се користат природните, човечките и енергетските ресурси, постои висока економска и социјална кохезија и населението ужива добар животен стандард*“.⁴

Од содржината на визијата за регионалниот развој на државата, можеме да забележиме дека туризмот како економска дејност експлицитно не се споменува, меѓутоа имплицитно произлегува од заложбата дека државата треба да има рамномерен и висок економски раст. Голем потенцијал за подобрување на економската иднина и квалитетот на животот на граѓаните во планските регионите има и туризмот. Во контекст на тоа, туризмот станува се поважен фактор за регионален развој. Оттука, се настојува туризмот да се развива преку подобрување на конкурентноста, а потоа и преку обезбедување одржлив и урамнотежен развој (Серафимова, Петреска, Јаковлев, Котески, Жежова, 2016, стр. 8). Градскиот туризам, генерално, се одликува по тоа што има релативно рамномерен број на туристи независно од сезоната (Горача, В., 2005, стр. 191). Поедини региони, како поголеми просторни единици, имаат одредена природна специфичност и компаративна предност со која можат да се издвојат од околните региони како туристички регион, кој има соодветен потенцијал туризмот во најмала рака да биде доминантен во создавањето на доходот (Јовановиќ, В. стр. 195)

Планските региони во Република Македонија не претставуваат повисок (втор) степен на локална самоуправа во државата. Нашата држава, согласно Уставот и Законот за локална самоуправа, има едностепена локална самоуправа, а Градот Скопје како главен град има посебен правен статус и неговото функционирање е регулирано со посебен, Закон за Град Скопје. Градот Скопје има 10 општини.⁵

Република Македонија, согласно Законот за рамномерен регионален развој, е поделена на осум Плански Региони и тоа: Вардарски кои има девет општини, Источен (11 општини), Југоисточен (10 општини), Југозападен (13), Пелагониски (9), Полошки (9), Скопски (17) и Североисточен (6).

Табела бр. 1 Плански региони на Република С. Македонија;

Назив на планскиот регион	Број и назив на Општините
1) Вардарски	Вардарскиот регион го соочинуваат следните 9 (девет) Општини: Општина Свети Николе, Општина Велес, Општина Лозово, Општина Чашка, Општина Градско, Општина Росоман, Општина Неготино, Општина Демир Капија и Општина

⁴ Ибид, стр. 47;

⁵ Општини кои се во рамките на град Скопје се: Аеродром, Бутел, Гази Баба, Ѓорче Петров, Кисела Вода, Карпош, Сарај, Центар, Чаир, Шуто Оризари;

	Кавадарци.
2) Источен	Источниот регион го сочинуваат следните 11 (единаесет) Општини: Општина Штип, Општина Карбинци, Општина Зрновци, Општина Чешиново-Облешево, Општина Пробиштип, Општина Кочани, Општина Македонска Каменица, Општина Делчево, Општина Пехчево, Општина Винаца и Општина Берово.
3) Југоисточен	Југоисточниот регион го сочинуваат следните 10 (десет) Општини: Општина Гевгелија, Општина Богданци, Општина Валаново, Општина Дојран, Општина Ново Село, Општина Босилово, Општина Василево, Општина Конче, Општина Радовиш и Општина Струмица.
4) Југозападен	Југозападниот регион го сочинуваат следните 13 (тринаесет) Општини: Општина Охрид, Општина Дебарца, Општина Струга, Општина Вевчани, Општина Другово, Општина Центар Жупа, Општина Кичево, Општина Осломеј, Општина Зајас, Општина Македонски Брод, Општина Вранештица, Општина Дебар и Општина Пласница.
5) Пелагониски	Пелагонискиот регион го сочинуваат следните 9 (девет) Општини: Општина Ресен, Општина Битола, Општина Новаци, Општина Могила, Општина Демир Хисар, Општина Кривогаштани, Општина Прилеп, Општина Долнени и Општина Крушево.
6) Полошки	Полошкиот регион го сочинуваат следните 9 (девет) Општини: Општина Маврово и Ростуша, Општина Гостивар, Општина Брвеница, Општина Врапчиште, Општина Желино, Општина Боговиње, Општина Тетово, Општина Теарце и Општина Јегуновце.
7) Североисточен	Североисточниот регион го сочинуваат следните 6 (шест) Општини: Општина Липково, Општина Куманово, Општина Старо Нагоричане, Општина Ранковце, Општина Кратово и Општина Крива Паланка.
8) Скопски	Скопскиот регион го сочинуваат следните 17 (седумнаесет) Општини: Општина Аеродром, Општина Бутел, Општина Гази Баба, Општина Ѓорче Петров, Општина Карпош, Општина Кисела Вода, Општина Сарај, Општина Чаир, Општина Центар, Општина Шуто Оризари, Општина Сопиште, Општина Студеничани, Општина Зелениково, Општина Петровец, Општина Арачиново, Општина Илинден и Општина Чучер-Сандево.

Извор: Сопствено истражување базирано на податоците добиени од Бирото за регионален развој на Република С. Македонија <http://brr.gov.mk/mk/>

Согласно чл. 10 од Законот за територијална организација на Република Македонија (Сл. Весник на РМ бр. 55/04 од 16 август 2004), во Република Македонија има вкупно 84 општини и Град Скопје, од кои 33 општини се со седиште во градовите

(градски општини),⁶ а 51 со седиште во селата.⁷ Во 2013 година, со измените на Законот за територијална организација на РМ, општините Зајас, Другово, Вранештица и Осломеј се припоија кон градската општина Кичево и поради тоа бројот на општините со седишта во селата се намали од 51 на 47 општини.

Индикатори на можностите за развој на туризмот по региони

Во продолжение табеларно ги прикажуваме можностите за развој на туризмот по региони преку следните индикатори: број на соби, број на легла, број на туристи, број на ноќевања, број на винарии, број на туристички агенции и др.

Табела 2. Број на соби по региони 2006-2018

Година/Регион	Република Македонија	Вардарски	Источен	Југозападен	Југоисточен	Пелагониски	Полошки	Североисточен	Скопски
2006	26.503	553	716	16.400	20.95	3.502	987	276	1.974
2007	26.246	553	670	16.166	2.062	3452	990	289	2064
2008	25.952	550	588	16.154	2095	3053	1.020	291	2201
2009	26.390	508	598	16.369	2152	3.102	1.080	297	2284
2010	26.189	554	533	16.013	2105	3390	1.011	292	2291
2011	26.448	589	544	16.033	2277	3330	1.018	302	2355
2012	26.877	689	599	16.035	2298	3497	1.014	306	2439
2013	26.887	690	620	16.050	2346	3322	1.072	300	2487
2014	27.422	666	637	16.304	2374	3431	1.111	298	2601
2015	27.812	675	641	16.370	2404	3386	1.128	315	2893
2016	28.305	699	669	16.472	2443	3417	1.142	361	3.102
2017	28.759	697	718	16.488	2.450	3.414	1.142	388	3.462
2018	29.702	719	735	16.862	2.457	3.629	1.267	380	3.653

Извор: ДЗС, Регионите во РМ, 2009, 2012, 2015, 2019;

⁶ Општини со седиште во град се: Општина Берово; Општина Битола; Општина Богданци; Општина Валандово; Општина Велес; Општина Винаца; Општина Гевгелија; Општина Гостивар; Општина Дебар; Општина Делчево; Општина Демир Капија; Општина Демир Хисар; Општина Кавадарци; Општина Кичево; Општина Кочани; Општина Кратово; Општина Крива Паланка; Општина Куманово; Општина Крушево; Општина Македонска Каменица; Општина Македонски Брод; Општина Неготино; Општина Охрид; Општина Пехчево; Општина Прилеп; Општина Пробиштип; Општина Радовиш; Општина Ресен; Општина Свети Николе; Општина Струга; Општина Струмица; Општина Тетово; Општина Штип

⁷ Општини со седиште во селата: Општина Арачиново; Општина Босилово; Општина Брвеница; Општина Василево; Општина Вевчани; Општина Вранештица; Општина Врапчиште; Општина Градско; Општина Дебарца; Општина Белчишта; Општина Дојран; Општина Долнени; Општина Другово; Општина Желино; Општина Зајас; Општина Зелениково; Општина Зрновци; Општина Илинден; Општина Јегуновце; Општина Боговиње; Општина Карбинци; Општина Конче; Општина Кривогаштани; Општина Липково; Општина Лозово; Општина Маврово и Ростуша; Општина Могила; Општина Новици; Општина Ново Село; Општина Осломеј; Општина Петровец; Општина Пласница; Општина Ранковце; Општина Росоман; Општина Сопиште; Општина Старо Нагоричане; Општина Студеничани; Општина Теарце; Општина Центар Жупа; Општина Чашка; Општина Чешиново – Облешево; Општина Чучер Сандево;

Од податоците дадени во горната табела (табела бр. 2) кои се однесуваат на бројот на сместувачки капацитети (број на соби) во периодот 2006-2018 година по Региони можеме да забележиме дека повеќе од половината од вкупниот број на соби, односно бројот на сместувачките капацитети се наоѓаат во Југозападниот Регион. Ова е разбирливо, ако се знае дека во овој дел од државата се лоцирани најубавите природно-географски убавини (Охридското Езеро, Охрид, Струга, НП "Галичица").

Бројот на легла како индикатор за развој на туризмот

Еден од основните показатели за развој на туризмот во одредена држава е обемот на сместувачките капацитети. Обемот на расположивите сместувачки капацитети, гледано според бројот на собите и креветите, се важна основа за пресметување на економските ефекти од туризмот, но и за проценка на идните движења во развојот на туризмот во државата. Во продолжение ја даваме Табелата за бројот на сместувачки капацитети (легла) во РМ во периодот 2006-2018 година.

Табела 3. Број на легла по региони во периодот 2006-2018

Година/Регио	Република Македонија	Вардарски	Источен	Југозападен	Југоисточен	Пелагониски	Полошки	Североисточен	Скопски
2006	71.021	1.647	1.973	42.425	5.937	10.231	3.069	734	5.005
2007	70.898	1647	1876	42.451	5910	3452	3039	803	5160
2008	69.097	1504	1729	41.703	5893	8993	3046	800	5429
2009	69.561	1360	1718	42.103	5750	8999	3182	805	5644
2010	69.102	1496	1591	41.458	5724	10.229	3057	633	4914
2011	69.737	1701	1606	41.454	6069	10.165	3058	645	5039
2012	70.287	1819	1721	41.458	6088	10.310	3.059	653	5169
2013	70.297	1819	1826	41.411	6298	10.001	3.153	647	5.142
2014	71.255	1677	1869	42.025	6277	10.055	3.330	648	5344
2015	72.021	1696	1894	41.917	6316	9.993	3.443	673	6.089
2016	73.168	1818	1985	42.105	6438	10.078	3.507	727	6.510
2017	74.257	1792	2075	42.220	6449	10.203	3.503	778	7.237
2018	76.558	1.841	2.090	43.148	6.436	10.741	3.806	763	7.733

Извор: ДЗС, Регионите во Република Македонија 2009, 2012, 2015, 2019 г.

Од податоците дадени во горната табела (табела 3) кои се однесуваат на бројот на леглата во периодот 2006-2018 година по региони, можеме да забележиме дека континуирано, бројот на леглата во Југозападниот Регион е најголем, односно повеќе од половината од вкупниот број на легла се наоѓаат во овој регион. Ова е логично и разбирливо ако се има предвид дека најголем број од сместувачките капацитети (хотели, хостели, апартмани, кампови, работнички одморалишта) во државата се лоцирани во околината на Охридското Езеро.

Број на туристи по Региони за периодот 2003-2018

Во долната табела е прикажан бројот на доаѓања на туристите по статистички региони, во периодот 2003-2018 година. Се забележува дека во сите години апсолутна доминација има Југозападниот Регион кој во наведениот период во просек го посетувале 247 644 туристи што е (43,8%) од просекот на вкупниот број туристи во државата. Скопскиот Регион е втор регион во Македонија по туристичка посетеност, на трето место се наоѓа Југоисточниот Регион, а четвртото место го зазема Пелагонискиот Регион. Во продолжение го прикажуваме движењето на бројот на туристи по Региони по години во периодот 2003-2018 година.

Табела 4. Број на туристи по региони во РМ 2003-2018

Регион / година	Република Македонија	Вардарс ки	Источен	Југозапа ден	Југоисто чен	Пелагон иски	Полошк и	Северо- источен	Скопски
2003	483 151	2 698	602	41 380	5 313	3 689	6 255	540	00 674
2004	465 015	334	865	22 950	4 094	6 710	2 679	373	7 010
2005	509 706	564	377	36 434	1 851	8 553	0 555	672	11 700
2006	499 473	173	2 069	33 218	8 577	1 970	1 890	433	11 143
2007	536 212	419	0 813	55 257	6 043	1 715	7 188	657	23 120
2008	605 320	799	3 739	76 669	4 031	3 325	9 153	395	38 209
2009	587 770	448	2 680	57 647	0 998	0 740	1 596	560	31 268
2010	586 241	0 572	3 054	34 665	4 856	9 712	1 828	098	38 456
2011	647 568	2 086	3 615	49 746	08 555	6 469	9 153	803	54 163
2012	663 633	5 867	8 865	51 462	06 978	2 054	9 884	446	64 077
2013	701 794	7 196	0 747	64 826	09 982	0 312	0 823	584	82 324
2014	735 650	0 667	3 035	69 547	24 707	5 527	9 143	937	96 097
2015	816 067	4 308	5 907	98 057	33 328	2 019	0 200	125	34 123
2016	856 843	6 064	0 568	22 344	35 092	8 355	7 318	774	47 338
2017	998 843	6 145	1 775	68 924	42 888	3 549	0 124	1 290	24 146
2018	1 126 935	6 385	4 354	19 717	60 173	0 798	7 091	0 820	67 597

Извор: Државен завод за статистика MAKStat (пazлични години).

Број на ноќевања по Региони за периодот 2003-2018

Во табелата дадена подолу е прикажан бројот на ноќевање по региони во периодот 2003-2018 година. Бројот на ноќевања се важен индикатор за регионалниот развој на туризмот. Забележлив е континуиран пораст на бројот на ноќевања во сите региони. И овде се забележува дека апсолутна доминација има Југозападниот Регион кој во наведениот период на годишно ниво континуирано ноќевале над милион туристи што е околу (50%) од вкупниот број туристи во државата. Потоа следува Скопскиот Регион, на трето место е Југоисточниот Регион, а на четврто место е Пелагонискиот Регион. Во 2018 година бројот на ноќевања на туристите во

Југозападниот Регион достигнал 1 539 219 ноќевања што е скоро половина од вкупниот број туристи кои ја посетиле Македонија во анализираниот период. Во продолжение табеларно го прикажуваме движењето на податоците за бројот на ноќевања по Региони во периодот 2003-2018 година од кои може да се утврди кои региони се најпосетувани во државата.

Табела 5. Број на ноќевања по Региони 2003-2018

Регион / година	Година/Регион	Р. Македонија	Вардарски	Источен	Југозападен	Југоисточен	Пелагониски	Полошки	Североисточен	Скопски
2003		2 006 867	30 859	22 171	1 339 022	169 100	202 424	39 536	6 365	197 390
2004		1 865 434	17 772	26 406	1 170 481	233 738	176 930	53 450	5 684	180 973
2005		1 970 041	15 803	19 909	1 288 135	208 858	178 814	50 476	6 066	201 980
2006		1 917 395	16 880	28 989	1 244 487	218 077	155 461	53 824	4 003	195 674
2007		2 019 712	15 530	21 694	1 351 806	211 619	152 726	37 986	5 677	222 674
2008		2 235 520	13 861	28 449	1 452 205	260 351	171 928	45 345	5 130	258 251
2009		2 101 606	17 228	27 509	1 326 192	277 030	139 699	61 146	6 247	246 555
2010		2 020 217	20 137	25 687	1 168 824	262 787	170 354	61 455	5 628	305 345
2011		2 173 034	21 139	28 852	1 209 187	312 377	208 918	54 787	6 807	330 967
2012		2 151 692	25 989	37 358	1 198 260	305 163	174 304	56 055	7 920	346 643
2013		2 157 175	30 840	42 222	1 152 651	327 279	162 752	61 652	8 244	371 535
2014		2 195 883	39 662	49 221	1 095 452	401 065	154 595	54 419	10 671	390 798
2015		2 394 205	39 636	53 357	1 201 927	412 804	157 766	60 574	15 229	452 912
2016		2 461 160	41 643	66 515	1 228 617	437 607	141 153	52 590	13 751	479 284
2017		2 775 152	47 189	62 957	1 365 684	457 162	161 751	60 249	17 207	602 953
2018		3 176 808	48 649	69 419	1 539 219	571 670	203 620	71 929	14 185	658 117

Извор: Регионите во Р. Македонија, 2009, 2012, 2015 (Туризам стр. 46-51), 2018 и 2019, Транспорт, туризам и др. стр. 101-102;

Број на туристички агенции по Региони

Туристичките агенции се важен чинител во туризмот и тие имаат статус на правен субјект. Од анализата на податоците во Регистарот на туристички агенции на Министерството за економија утврдивме дека вкупниот број на туристички агенции во Република Македонија е 678, од кои 287 поседуваат **А лиценца**, додека 391 поседуваат **Б лиценца**. Врз основа на расположливите податоци го утврдивме и бројот на туристички агенции по региони. Така, најголем број на туристички агенции се регистрирани во Скопскиот Регион - 313, од кои 178 се со А лиценца, а 135 се со Б лиценца. На второ место според регистрираните туристички агенции се наоѓа Југозападниот Регион со 108 туристички агенции (35 со А лиценца и 73 со Б лиценца), на трето место се наоѓа Пелагонискиот Регион со 71 туристичка агенција (29 со А лиценца и 42 со Б лиценца), на четврто место е Полошкиот Регион со 70 туристички агенции (15 со А лиценца и 55 со Б лиценца) итн.

Исто така, и туристичките водичи и туристичките придружници се ресурс - чинител во развојот на туризмот. Туристичките водичи се здружени во Здружение на

туристички водичи кое е формирано во 2008 година. Согласно информациите од Здружението на туристички водичи и придружници на Македонија, во земјава има доделени и регистрирани 790⁸ туристички водичи од кои според информациите од самото Здружение, активно работат околу 350 водичи. Кај туристичките водичи основен проблем е тоа што во некои градови немаат туристички водичи, што претставува голем проблем за развојот на урбаниот туризам. Активните туристички водичи, речиси сите работат по договор на дело, освен мал дел од нив кои се вработени во некои од туристичките агенции. Тие се промотори на туризмот во градовите и државата пред меѓународните туристи.

Во 2017 година на светскиот ден на туризмот беше промовиран дигитален Регистар на туристички водачи и туристички придружници во РМ.

Според статистичкиот годишник 2016 на Државниот завод за статистика, бројот на вработени во Одделот туристички агенции, организатори на патувања (туроператори) и останати резервациски услуги како и дејностите поврзани со нив изнесува 1.254 и учествува со околу 0,24% во вкупниот број вработени во земјата.⁹

Во продолжение табеларно го прикажуваме бројот на туристички агенции на ниво на региони во РМ.

Табела 6. Број на туристички агенции по региони

	Вкупно	А лиценца	Б лиценца
Вардарски Регион	17	7	10
Источен Регион	23	10	13
Југоисточен Регион	31	12	19
Југозападен Регион	108	35	73
Пелагониски Регион	71	29	42
Полошки	70	15	55
Североисточен Регион	45	9	36
Скопски Регион	313	178	135
Република Македонија	678	287	391

Извор: Сопствено истражување базирано на податоците од Регистарот на туристички агенции на Министерството за економија.

Од податоците кои се прикажани во горната табела можеме да забележиме дека во РМ има вкупно 678 туристички агенции, од кои 287 со А лиценца, а 391 со Б лиценца. Најголем број на туристички агенции се сконцентрирани во Скопскиот Регион со вкупно 313, (178 со А лиценца и 135 со Б лиценца). Следуваат Југозападниот Регион со вкупно 108 туристички агенции (35 со А лиценца и 73 со Б лиценца), Пелагонискиот Регион со вкупно 71 туристички агенции (29 со А лиценца и 42 со Б лиценца) итн.

Број на винарии по Региони

⁸ Според податоците добиени од Здружението на туристички водичи и придружници бројот на туристички водичи и придружници во 2017 година бил 790 лиценцирани водичи, но бројката не е конечна бидејќи таа постојано расте.

⁹ Анализа на секторот угостителство и туризам, Проект за развивање вештини и поддршка на иновации, Скопје, 2017, стр. 5;

Винариите претставуваат, исто така, важен елемент и туристички потенцијал во развојот на урбаниот туризам во нашата држава. Винариите како атрактивни деловни објекти претежно се лоцирани на периферијата од градовите или неколку километри од центарот на градовите, што е убава можност за туристичките субјекти во рамките на нивните програми да предвидат и посетата на винариите. Во продолжение табеларно ја прикажуваме регионалната разместеност и број на винарии по региони:

Табела 7. Број на винарии по региони

Име на регионот	Број на винарии
Вардарски Регион	44 (Кавадарци 17, Неготино 15, Велес 6, Демир Капија 5, Градско 1)
Источен Регион	5 (Штип 4, Винаца 1)
Југоисточен Регион	12 (Гевгелија 4, Радовиш 3, Струмица 2, Богданци 2, Валандово 1)
Југозападен Регион	2 (Охрид 1, Струга 1)
Пелагониски Регион	2 (Битола 1, Прилеп 1)
Полошки	/
Североисточен Регион	5 (Куманово 4, Кратово 1)
Скопски Регион	7
Република Македонија	77 (најнов податок 81 винарија)

Извор: Сопствено истражување засновано на податоците од публикацијата: Macedonia taste: Wine and Food, Агенција за промоција и поддршка на туризмот и ДЗС на Р.С.Македонија, Виното низ бројки (2019).

Од податоците во табелата бр. 7 можеме да воочиме дека најголем број винарии во Република С. Македонија се лоцирани во Вардарскиот Регион - вкупно 44 винарии, што е над 50% од вкупниот број на винарии во државата. Во рамките на Вардарскиот Регион најмногу од винариите се лоцирани во градовите Кавадарци 17, Неготино 15, Велес 6, Демир Капија 5 и Градско 1 винарија. Поради тоа, во овој Регион се наоѓа познатата винска патека: **Тиквешка винска рута**. Исто така, за развој на овој вид туризам во нашата држава публикувани се три водичи за винскиот туризам, а лоциран е Музеј на виното во Демир Капија. Од септември 2020 година во Кавадарци е отворен е нов Музеј на виното.

Потоа следуваат Југоисточниот Регион со 12 винарии, Скопскиот Регион со седум (7), Источниот и Североисточниот Регион со 5 винарии, Југозападниот и Пелагонискиот 2 винарии, додека во Полошкиот Регион нема ниту една винарија.

Оттука, можеме да заклучиме дека најголем број на винарии се лоцирани во оние географски подрачја каде има поволни климатски услови за одгледување на винова лоза. Во 2018 година во нашата држава има околу 24 000 хектари насади на винова лоза¹⁰ и производството на вино од 106 милиони литри (2017). Република С. Македонија има три вински региони (Централен, Западен и Источен вински регион)¹¹

¹⁰ Guide: Macedonia: Taste-wine and food, p. 36

¹¹ **Централен вински регион (Повардарие- Вардарска долина)** кој опфаќа 83% од вкупното производство и вклучува 7 виногорја: Скопје, Велес, Гевгелија- Валандово, Струмица, Радовиш, Овче Поле- Винаца, Кочани- Винаца, Тиквеш; **Западен вински регион (Пелагониско-Полошки)**: кој опфаќа 13% од вкупното производство и вклучува 6 виногорја: Прилеп, Битола, Охрид, Преспа, Кичево, Тетово и **Источен вински регион (Пчињско-Осоговски)** кој опфаќа 4% од вкупното производство и вклучува 3 виногорја: Куманово, Кратово, Пијанец

кои се поделени на 16 виногорја, а Тиквешкото виногорје е главен производител на винско грозје и вино.

Во октомври 2019 година е формирана **Балканска винска мрежа** чија цел е промоција и развој на винскиот туризам на Балканот, а во септември 2020 година е отворен Музеј на виното во Кавадарци.

Заклучок

Врз основа на горенаведените индикатори за можностите за развој на туризмот можеме да заклучиме:

1. Многу важен фактор за развој на урбаниот туризам имаат сместувачките капацитети. Во периодот 2006-2018 година над 50% од вкупниот број на сместувачки капацитети на РМ се лоцирани во Југозападниот регион, пред се во Охрид и Струга. Ова е разбирливо, ако се знае дека во овој дел од државата се лоцирани најубавите природно-географски убавини (Охридското Езеро, Охрид, Струга, НП "Галичица").
2. Бројот на ноќевања се важен индикатор за регионалниот развој на туризмот. Бројот на остварени ноќевања е најголем во Југозападниот регион кои се движат околу 50% од вкупниот број ноќевања во државата. Бројките укажуваат на фактот дека Југозападниот регион во РМ е туристички најразвиен и најпривлечена туристичка дестинација, бидејќи најпопуларните туристички места во кои се одржуваат најпознатите манифестации во државата (Охридско лето, Струшки вечери на поезијата, Балкански игри, концерти) се лоцирани на брегот на Охридското Езеро (Охрид, Струга). Потоа следува Скопскиот Регион, на трето место е Југоисточниот Регион, а на четврто место е Пелагонискиот Регион.
3. Согледувајќи го огромното значење на лиценцираните туристички водичи за развојот на туризмот во градовите, како и проблемот на нерамномерна распореденост на туристичките водичи по градови, препорачуваме секој град, зависно од големината на градот, да има најмалку еден или повеќе лиценцирани туристички водичи (физичко лице) кои ќе бидат оспособени туристичките групи да ги прифатат, водат и запознаваат со туристичките знаменитости во својот град. Во моментот има градови кои немаат лиценцирани туристички водичи, па нивната работа ја извршуваат квази или нелеценцирани туристички водичи, што може многу да му наштети на туризмот во соодветниот град.
4. Неодминлива чинител во развојот на туризмот се **туристичките водичи** и **туристичките придружници**. Тие се организирани во Здружение на туристички водичи и придружници од 2008 година. Според информациите од Здружението, во нашата држава за период од 10 години доделени се 790 сертификати за туристички водичи и придружници, меѓутоа активно работат околу 350 туристички водичи. Тие се промотори на туризмот и државата пред меѓународните туристи.
5. Во последно време значајно место во развојот на туризмот, односно урбаниот туризам во РМ имаат и **винариите**. Тие се повеќе стануваат важен туристички потенцијал за развој на урбаниот туризам. Во нашата држава има регистрирано вкупно 81 винарија. Винариите претежно се лоцирани во плантажите на лозовите насади на периферијата од градовите на винските региони, односно на неколку километри од урбаните центри, што е убава можност во рамките на градскиот туризам да се посетат и винариите. Во 2018 година во РМ има околу 24.000 хектари насади на винова лоза. Најголем број на винарии во нашата

држава се лоцирани во Вардарскиот регион – 44 (Кавадарци 17, Неготино 15, Велес 6, Демир Капија 5 и Градско 1), што е над 50% од вкупниот број на винарии во државата. Поради тоа, Вардарскиот регион својот развој на градскиот туризам треба да го заснова на развојот и поврзаноста со винскиот туризам. Во овој регион се наоѓа и познатиот винска патека: **Тиквешка винска рута**, се публикувани и три водичи за винскиот туризам и се лоцирани два музеи: Музеј на виното во Кавадарци и Музејот на виното во Демир Капија. Наведените факти упатуваат на заклучок дека Вардарскиот регион има одлични потенцијали за интегриран развој на винскиот и урбаниот туризам.

6. Во однос на Стратегиите за развој на туризмот во регионите во Република Македонија, можеме да заклучиме дека во ниту еден регион во РМ нема донесено Стратегија за развој на туризмот, туку развојот на туризмот е опфатен во рамките на Програмата за развој на планските региони 2015-2019 година. Исклучок е Регионот Скопје, кој има донесено посебна Стратегија за развој на туризмот. Исто така, многу мал број на општини имаат донесено Стратегија за развој на туризмот. Развојот на овој сектор е опфатен во Стратегиите за локалниот економски развој.

Референци:

1. Министерство за образование и наука (2017), *Анализа на секторот угостителство и туризам*, Проект за развивање вештини и поддршка на иновации, Скопје;
2. Агенција за промоција и поддршка на туризмот (2017), *Guide: Macedonia: Taste-wine and food*., Скопје;
3. Агенција за промоција и поддршка на туризмот на Република Македонија (2015), *Водич низ регионите во Република Македонија*, Скопје;
4. Горача, В. (2005), *Неке специфичности градског туризма у Србији*, Зборник радова Департмана за географију, туризам и хотелијерство бр. 33-34/2005, стр. 191;
5. Државен завод за статистика на Република Македонија (2017) , *Виното низ бројки*, стр. 1;
6. Државен завод за статистика MAKStat (различни години);
7. Државен завод за статистика на Република Македонија (2009), *Регионите во Република Македонија*;
8. Државен завод за статистика на Република Македонија (2012), *Регионите во Република Македонија*;
9. Државен завод за статистика на Република Македонија (2015), *Регионите во Република Македонија*, Туризам, стр. 46-51)
10. Државен завод за статистика на Република С. Македонија (2019) , *Регионите во Република С. Македонија*, Транспорт, туризам и др. стр. 101-102; 2019;
11. Државстатистика на Република С. Македонија, *За виното*, <http://www.stat.gov.mk/InfoGraphic/2020/vino2020mk.pdf>, (30.08. 2020).
12. Jovanovic, V. (2017), *Turizam i prostor*, Univerzitet “Singidunum”-Beograd, Prvo izdanje, str. 195
13. Министерство за економија (2017), *Регистар на туристички агенции*;
14. Серафимова, М., Петреска, Б., Јаковлев, З., Котески, Ц. и Жежова, А. (2016), *Современи предизвици на претприемништвото и туризмот во Република Македонија*, УГД-Факултет за туризам и бизнис логистика, Штип, стр. 8;

15. Собрание на Република Македонија (2009), Стратегија за регионален развој на РМ 2009-2019 година;
16. Министерство за економија, Туристички водич, *Македонија: земја на природата, лулка на културата*, https://www.macedonia-timeless.com/eng/things_to_do/senses/taste/, (25 Август 2020).

ISCTBL 2020

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип

Факултет за туризам и бизнис
логистика

Goce Delchev University
Shtip

Faculty of Tourism and
Business Logistics

Трета Меѓународна Научна Конференција
Third International Scientific Conference

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК**

**CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY**

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS

Third International Scientific Conference
CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY »ISCTBL 2020«

ISCTBL 2020
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип

Goe Delcev University
Ship

Факултет за туризам и бизнис
логистика

Faculty of Tourism and
Business Logistics

**Трета Меѓународна Научна Конференција
Third International Scientific Conference**

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК
CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

13 ноември 2020 г / November 13, 2020

Издавач:

Факултет за туризам и бизнис логистика
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Крсте Мисирков, 10-А, 201, 2000, Штип, РС Македонија
Тел: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

За издавачот:

д-р Татјана Бошков, декан

Организатор на конференцијата:

Факултет за туризам и бизнис логистика

Publisher:

Faculty of Tourism and Business Logistics
Goce Delchev University of Shtip
"Krste Misirkov" no.10-A P.O. Box 201 Shtip 2000, North Macedonia
Tel: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

For the Publisher:

Tatjana Boshkov, Ph.D. – Dean

Conference Organizer:

Faculty of Tourism and Business Logistics

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје
338.48(497.7)(062)

INTERNATIONAL scientific conference Challenges of tourism and business logistics in the 21st century (3 ; 2020 ; Shtip)

Challenges of tourism and business logistics in the 21st century
[Електронски извор] / The 3th international scientific conference, September 13 th , 2020, Republic of North Macedonia. - Shtip : Goce Delchev University of Shtip, Faculty of tourism and business logistics, 2020

Начин на пристапување (URL): <http://ftbl.ugd.edu.mk/ebooks.html> .
Текст во PDF формат, содржи 435 стр., илустр. - Наслов преземен од сајтот. - Отис на тиснот на ден 22.11.2020. - Фуснотите кон тематот. - Библиографија кон трудовите.

ISBN 978-608-244-779-7

и) Туризам – Економски прикази – Македонија – Собири

COBISS.MK-ID 52738053

Организациски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Душко Јонески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
м-р Цветанка Ристова Магловска, асистент-докторанд, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија

Меѓународен програмски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
м-р Цветанка Ристова Магловска, асистент-докторанд, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Душко Јонески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Александра Жежова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Зоран Темелков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Анета Стојановска-Стефанова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
д-р Душица Попова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
д-р Биљана Цоневска Гуњовска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Марија Магдончева-Шопова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Тања Ангелкова Петкова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Оливер Филиповски, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
д-р Васко Шутаров, МИТ Универзитет, Факултет за безбедност, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Глигор Бишев, Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола, Економски факултет Прилеп, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Мадалина Теодора Андреи, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
Проф. д-р. Соња Квирига, Универзитет Алкала, Оддел за економија, Шпанија
Проф. д-р. Алиса Фленшер, Хебрејскиот универзитет Јерусалим, Роберт Х. Смит, Факултет за земјоделство, Храна и Животна средина, Оддел за економија на животна средина и управување, Израел
Проф. д-р. Ноам Шовал, Хебрејски универзитет Јерусалим, Факултет за општествени науки, Оддел за географија, Израел
Проф. д-р. Нурија Елиса Морере Молинеро, Универзитет Реј Хуан, Шпанија
Проф. д-р. Никола Хурвуладес, Американ Колеџ Солун, Грција
Проф. д-р. Доника Пипа, Универзитет Марин Барлети, Економски факултет, Албанија

Проф. д-р. Мохамед Фуад, Ариш Универзитет, Факултет за уметност, Египет
 Проф. д-р. Френсис Вериза, Универзитет Тошиара, Факултет за општествени науки,
 Мадагаскар
 Проф. д-р. Октавиан Сербан, Букурешки Универзитет за Економија, Факултет за храна
 од земјоделие и економија на животната средина, Романија
 Проф. д-р. Сабина Георгичи, Асоцијација за промоција на туризмот, Дробета Турму-
 Северин, Романија
 Проф. д-р. Серафима Роскова, Молдовска академија за науки, Академија за економски
 науки на Молдавија, Република Молдавија
 Проф. д-р. Стела Дерменцисва, Универзитет на Велико Трново Свети „Кирил и
 Методиј“, Оддел за Географија, Бугарија
 Проф. д-р. Марга Боровска Стефанска, Универзитет во Лоу, Факултет за Географски
 науки, Институт за градежна средина и Просторна, Полска
 Проф. д-р. Јулиана Поп, Универзитет за економски студии, Факултет за бизнис и
 туризам, Романија
 Проф. д-р. Елена Тома, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички
 науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
 Проф. д-р. Ирина Лазар, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени,
 хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
 Проф. д-р. Озгур Јерли, Дуче Универзитет, Факултет за Шумарство, Оддел за пејсажи,
 Турција
 Доц. д-р. Жарко Радјеновиќ, Универзитет во Нин, Центар за иновации, Србија
 Проф. д-р. Драго Цвијановиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски
 менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија
 Проф. д-р. Дарко Димитровски, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски
 менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија
 Проф. д-р. Серџо Чисола, Универзитет во Палермо, Сицилија, Италија
 Доц. д-р. Марија Белиј, Универзитет во Београд, Факултет за географија, Србија
 Доц. д-р. Андреј Мичовиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент
 и Туризам Врњачка Бања, Србија

Пленарна сесија

Проф. д-р Глигор Бишев, претседател на Управниот одбор и генерален извршен директор на „Шпаркасе Банка Македонија АД Скопје“ – „Влијанието на пандемијата врз економските движења“

Питер Табак, извршен директор, водечки регионален економист за економија, политика и управување на Западен Балкан, Потпретседател за политика и партнерства, Европската банка за обнова и развој - „Economic outlook for the Western Balkans during and after the epidemic“

Милан Здравковиќ, извршен директор на операторот на дистрибутивниот систем во Ј.П. Србијагас, Београд, Србија – „Supply of natural gas in COVID-19 conditions - experience and expectations“

Проф. д-р Мишко Цидров, професор и проректор за настава и студенти, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип – „УГД во време на пандемија“

Проф. д-р Татјана Бошковиќ, професор и декан на Факултетот за туризам и бизнис логистика – „The impact of coronavirus on global growth and global supply chain shifts“

Модератори

Панел модератор

Проф. д-р Татјана Бошковиќ, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика

Прва и втора сесија

Доц. д-р Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика

Plenary session

Prof. Gligor Bishev, University Professor and Chairman of the Board, Sparkasse Bank-Skopje – “The impact of the pandemic on economic developments”

Peter Tabak, Executive Director, Leading Regional Economist for Economics, Policy and Governance in the Western Balkans Vice-President for Policy and Partnerships, European Bank for Reconstruction and Development - “Economic outlook for the Western Balkans during and after the epidemic”

Milan Zdravkovic, Executive Director of the Distribution System Operator in J.P. Srbijagas, Belgrade, Serbia – “Supply of natural gas in COVID-19 conditions - experience and expectations”

Prof. Misko Dzidrov, University Professor and Vice-rector for Teaching and Students, Goce Delcev University of Stip – “UGD in a time of pandemic”

Prof. Tatjana Boskov, University Professor and Dean of the Faculty of Tourism and Business Logistics, Goce Delcev University of Stip – “The impact of coronavirus on global growth and global supply chain shifts”

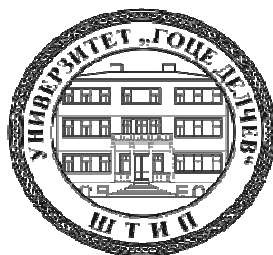
Moderators

Panel Moderator

Tatjana Boskov, Goce Delcev University of Stip, Faculty of tourism and business logistics, Stip, North Macedonia

I and II session

Natasha Miteva, Goce Delcev University of Stip, Faculty of tourism and business logistics, Stip, North Macedonia

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП

GOCE DELCEV UNIVERSITY OF STIP

ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА

FACULTY OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS

ТРЕТА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

THIRD INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК**

**CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS
IN THE 21ST CENTURY**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

13 ноември, 2020, Штип / Sh tip, No v emb er 13th, 2 020

Содржина / Contents

ПРЕДГОВОР.....	10
PREFACE	12
СЕСИЈА: БИЗНИС ЛОГИСТИКА И БИЗНИС АДМИНИСТРАЦИЈА.....	17
SESSION: BUSINESS LOGISTICS & BUSINESS ADMINISTRATION.....	17
THE IMPACT OF DIGITAL FINANCE AND FINTECH ON FINANCIAL INCLUSION AND THE EMERGENCE OF DFS PROVIDERS	19
Tatjana Boshkov; Dushko Joshevski	19
MONETARY POLICY EFFECTIVENESS, AND SOME EXPLANATIONS OF UNEMPLOYMENT, FAIR WAGES AND FAIR PRICES IN A GENERAL EQUILIBRIUM SETTING	26
Dushko Joshevski; Tatjana Boshkov	26
LABOR MARKET POLICIES IN BULGARIA DURING THE EMERGENCY EPIDEMIOLOGICAL SITUATION.....	54
Tatyana Dimitrova.; Slavi Dimitrov	54
ЧОВЕЧКИОТ КАПИТАЛ – ФАКТОР ЗА ГРАДЕЊЕ КОНКУРЕНТСКА КОМПАНИСКА ПРЕДНОСТ.....	64
Драшко Атанасоски; Емануела Есмерова	64
МЕНАџМЕНТОТ НА ЗНАЕЊЕ ВО МОДЕРНАТА ЕКОНОМИЈА	72
Емануела Есмерова ; Драшко Атанасоски	72
COMPONENTS OF CUSTOMER BASED BRAND EQUITY.....	79
Ventsislava Nikolova-Minkova	79
INTELLECTUAL PROPERTY IN DIGITAL ENVIRONMENT.....	89
Svetla Panayotova; Ventsislava Nikolova-Minkova	89
ВЛИЈАНИЕТО НА СОВРЕМЕНИТЕ ЛОГИСТИЧКИ ТРЕНДОВИ ВО ПОЛЕТО НА ЕКОНОМИЈАТА.....	100
Гордан Јанкуловски	100
DIGITAL MARKETING AND ITS IMPORTANCE DURING THE PANDEMIC.....	111
Natasha Miteva; Dushica Popova ; Aco Kuzelov	111
EMPOWERMENT OF WOMEN: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN THE MODERN WORLD.....	119
Aneta Stojanovska-Stefanova; Marija Magdinceva-Sopova; Hristina Runcheva Tasev	119
A MODERN APPROACH TO PROCESS MANAGEMENT WITHIN THE MACEDONIAN INSURANCE COMPANY.....	131
Елизабета Митрева; Горан Стојановски	131
THE IMPACT OF PRICE MANAGEMENT ON BUSINESS OPERATION OF THE ENTERPRISE: THEORETICAL ASPECT.....	145

Snezana Bardarova; Mimoza Serafimova	145
OVERVIEW OF NEOBANKS MODEL AND ITS IMPLICATIONS FOR TRADITIONAL BANKING.	156
Zoran Temelkov	156
ГОЛЕМАТА РЕЦЕСИЈА 2007-2009 ВО САД.....	166
Љупчо Давчев; Александар Давчев	166
МОНЕТАРНАТА ПОЛИТИКА ВО СЛУЧАЈОТ НА ГОЛЕМАТА РЕЦЕСИЈА 2007- 2009 ПРЕКУ ПРИМЕРОТ НА ФЕДЕРАЛНИТЕ РЕЗЕРВИ НА САД И ЕВРОПС КАТА ЦЕНТРАЛНА БАНКА	175
Александар Давчев; Љупчо Давчев	175
СЕСИЈА: ТУРИЗАМ, УГОСТИТЕЛСТВО И ГАСТРОНОМИЈА.....	184
SESSION: TOURISM, HOSPITALITY & GASTRONOMY.....	184
RURAL TOURISM IN VOJVODINA?	185
Drago Cvijanović; Tamara Gajić; Dejan Sekulić	185
РА-ВАТ METHODOLOGY IN ESTIMATING ECOSYSTEM SERVICES (Case study: ESNature based tourism at the Biosphere Reserve “Golija Studenica”)	196
Milica Luković	196
АНАЛИЗА НА ИНДИКАТОРИТЕ ЗА РАЗВОЈ НА УРБАНИОТ ТУРИЗАМ НА РЕПУБЛИКА С. МАКЕДОНИЈА НИЗ ПРИЗМАТА НА ПЛАНСКИТЕ РЕГИОНИ.....	205
Дарко Мајхошев, Цане Котески	205
СОЦИЈАЛЕН ТУРИЗАМ НАСПРОТИ СОЦИЈАЛНИТЕ ФУНКЦИИ НА ТУРИЗМОТ.....	218
Николчо Петров; Златко Јаковлев; Цане Котески	218
FINANCIAL PERFORMANCE MEASURING OF A HOTEL COMPANY – CASE STUDY.....	228
Marko Milašinović; Aleksandra Mitrović ; Stefan Milojević	228
РАЗГЛЕДНИЦИ ЗА ОХРИД ПЕЧАТЕНИ ВО СОЦИЈАЛИЗМОТ И НИВНАТА УЛОГА ВО ПРОМОЦИЈА НА ТУРИЗМОТ.....	235
Никола В. Димитров	235
ВЛИЈАНИЕ НА ПЛАНИНСКИОТ ТУРИЗАМ ВРЗ ТУРИСТИЧКИОТ ПРОМЕТ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕР НА МАКЕДОНИЈА	248
Ана Здравковска-Илиевска, Илија Закоски	248
КУЛТУРНИ И ВЕРСКИ СОДРЖИНИ ВО ТУРИЗМОТ НА ЛЕШОЧКИОТ МАНАСТИР.....	256
Илија Закоски	256
EUROPEAN CAPITALS OF CULTURE: CASE STUDY – ATHENS	266
Marija Lakićević; Danijela Pantović; Vladan Petrović	266

STATISTICAL ANALYSIS OF TOURIST ARRIVALS AND NIGHTS IN CROATIA DURING THE SARS-CoV-2 PANDEMIC	273
Cvetan Kovač; Ana Šijaković	273
PERSPECTIVE AND PROBLEMS OF CYCLING TOURISM IN NORTH CROATIA ..	284
Nikola Medved; Ana Maria Gavrić; Lea Vukojević	284
GASTRO EVENTS, AN IMPORTANT FACTOR FOR PRESERVATION OF CULTURE, TRADITION AND REGIONAL DEVELOPMENT - CASE STUDY OF ŠUMADIJA DISTRICT.....	294
Dragan Tezanovik; Sanja Filipovik ; Maja Banjak	294
TOURISM IN COVID-19 PANDEMIC IN NORTH MACEDONIA: EXPERIENCES AND PERSPECTIVES.....	305
Goran Kitevski; Dejan Iliev	305
SUSTAINABLE TOURISM AND UNESCO STATUS BENEFITS: PERCEPTIONS OF RESIDENTS OF OHRID.....	315
Biljana Petrevska; Cvetko Andreeski ; Tanja Mihalič	315
ПРИДОБИВКИ ОД ПРИМЕНАТА НА СТАНДАРДИ ОД ОБЛАСТА НА ТУРИЗМОТ ВО С. МАКЕДОНИЈА	325
Велибор Тасевски; Цеват Кицара ; Ана М. Лазаревска	325
ИНТЕРЕС НА СТУДЕНТИТЕ ЗА ВКЛУЧУВАЊЕ ВО АКТИВНОСТИ НА ОТВОРЕНО.....	335
Деспина Сивевска; Билјана Попеска; Цветанка Ристова Магловска	335
МОТИВСКИТЕ ФАКТОРИ НА ТУРИСТИЧКИТЕ ДВИЖЕЊА НА ДОМАШНИТЕ ТУРИСТИ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	344
Давид Трајковски	344
ЕНЕРГЕТСКИ РАЗЛИКИ ПОМЕЃУ РАЗЛИЧНИ ВИДОВИ НА САЛАТИ	356
Дарко Андроников; Мерита Умети Лесковица ; Ацо Кузелов	356
ОПШТИНА БЕРОВО, АТРАКТИВНА ТУРИСТИЧКА ДЕСТИНАЦИЈА ЗА СПЕЦИФИЧНИ ВИДОВИ ТУРИЗАМ	363
Тања Ангелкова Петкова; Владимир Китанов	363
ИНОВАЦИИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И УГОСТИТЕЛСТВОТО.....	371
Владимир Китанов; Тања Ангелкова Петкова	371
КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА, МОДЕЛИРАЊЕ И МЕНАџМЕНТ НА ПРОЦЕСОТ НА УЧЕЊЕ И ЗНАЕЊЕ ВО ТУРИСТИЧКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ	381
Бранко Николовски	381
COMPUTERIZED BOOKING SYSTEMS: ICT READINESS CONTEXT FOR BALKAN COUNTRIES	392
Žarko Rađenović	392

DIGITAL TOURISM.....	401
Dragan Vojinović; Boris Brezo.....	401
PREVALLA-BALKAN'S PEARL.....	411
Naser Bresal; Cane Kotecki; Zlatko Jakovlev	411
КУЛТУРНА ДИПЛОМАТИЈА И КУЛТУРЕН ТУРИЗАМ ЗА ВРЕМЕ НА СВЕТОТ	
КА ПАНДЕМИЈА	417
Васко Шутаров.....	417
INTERNATIONAL TOURISM AND POLITICS	428
Dimitar Dimitrov	428

УДК 338.48-44:338.488.2(497.7-21)''2006/2018''

338.486.23(497.7)

338.487:663.2(497.7)

АНАЛИЗА НА ИНДИКАТОРИТЕ ЗА РАЗВОЈ НА УРБАНИОТ ТУРИЗАМ НА РЕПУБЛИКА С. МАКЕДОНИЈА НИЗ ПРИЗМАТА НА ПЛАНСКИТЕ РЕГИОНИ

Дарко Мајхошев¹, Цане Котески²

Abstract

Republic of North Macedonia is divided into eight planning regions that are in function of statistical, economic and administrative needs. Each planning region has its own potentials, opportunities and specifics for tourism development, ie urban tourism. In the paper we will make a comparative analysis of several important indicators that show the level of development of urban tourism in the planning regions. These indicators are: number of rooms, number of beds, number of tourists, number of nights, number of travel agencies and number of wineries. From the analysis of the above indicators by regions, we will come to specific knowledge about the level of development of urban tourism by regions in the country.

Keywords: *Cultural Tourism, Economic Impact of Tourism, Environmental Tourism, Least Developed Countries, Tourism and Development, Tourism and Environment, Tourism and Growth*

Вовед

Република С.Македонија е поделена на осум Плански Региони кои служат за статистички, економски и административни потреби. Поделбата на државата на Плански Региони произлегува од потребата на воспоставување на Номенклатура на територијални единици за статистика (НЕТС 1), како основа за собирање, обработка и публикување на регионална статистика, креирана од страна ЕУРОСТАТ, во соработка со националните статистички организации на државите членки. Основната функција на класификацијата НЕТС е да обезбеди унифицирана поделба на територијалните единици на регионално ниво, а обезбедувањето на усогласени и валидни статистички податоци за демографските движења, економијата, образованието, пазарот на трудот и др., на регионална основа, претставува реална основа за планирање и развој на регионалната политика на ЕУ. Од тие причини, во РМ е донесен Законот за рамномерен регионален развој (Сл. весник на РМ бр. 63/07). Законот (чл. 5) пропишува воспоставување Плански Региони во Република Македонија, како функционално територијални единици за потребите на планирањето на развојот и реализација на мерките и инструментите за поттикнување на развојот.³ Планските региони се совпаѓаат со статистичките региони определени со Номенклатурата на територијални единици за статистика НЕТС-3 (Сл. весник на РМ бр. 158/2007), со цел да се обезбеди

¹ Дарко Мајхошев, м-р, докторанд, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, РС Македонија, darko-majhosev@hotmail.com

² Цане Котески, д-р, ред. професор, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, РС Македонија, cane.koteski@ugd.edu.mk

³ Стратегија за регионален развој на РМ 2009-2019 година, Собрание на Р. Македонија, стр. 1;

статистичка основа за планирање на развојот на регионите. Регионалниот развој е комплексен и долгорочен процес чија основна цел е намалување на развојните диспаритети меѓу и во рамките на регионите. Комплексноста на регионалниот развој се заснова на неговата повеќедимензионалност, односно преплетувањето на економскиот, демографскиот, социјалниот, просторниот, културниот и многу други аспекти на развојот. При изработката на Стратегијата за регионален развој на РМ 2009-2019 се користени повеќе расположиви развојни документи, меѓу кои и Стратегијата за развој на туризмот 2009-2013 година.

Визијата за регионалниот развој на Република Македонија гласи: „*Рамномерен и одржлив развој на целата територија на Република Македонија кој се карактеризира со висока стапка на економски раст и конкурентни Плански Региони меѓу кои постојат релативно помали диспаритети и каде што оптимално се користат природните, човечките и енергетските ресурси, постои висока економска и социјална кохезија и населението ужива добар животен стандард*“.⁴

Од содржината на визијата за регионалниот развој на државата, можеме да забележиме дека туризмот како економска дејност експлицитно не се споменува, меѓутоа имплицитно произлегува од заложбата дека државата треба да има рамномерен и висок економски раст. Голем потенцијал за подобрување на економската иднина и квалитетот на животот на граѓаните во планските регионите има и туризмот. Во контекст на тоа, туризмот станува се поважен фактор за регионален развој. Оттука, се настојува туризмот да се развива преку подобрување на конкурентноста, а потоа и преку обезбедување одржлив и урамнотежен развој (*Серафимова, Петреска, Јаковлев, Котески, Жежова, 2016, стр. 8*). Градскиот туризам, генерално, се одликува по тоа што има релативно рамномерен број на туристи независно од сезоната (*Горача, В., 2005, стр. 191*). Поедини региони, како поголеми просторни единици, имаат одредена природна специфичност и компаративна предност со која можат да се издвојат од околните региони како туристички регион, кој има соодветен потенцијал туризмот во најмала рака да биде доминантен во создавањето на доходот (*Јовановиќ, В. стр. 195*).

Планските региони во Република Македонија не претставуваат повисок (втор) степен на локална самоуправа во државата. Нашата држава, согласно Уставот и Законот за локална самоуправа, има едностепена локална самоуправа, а Градот Скопје како главен град има посебен правен статус и неговото функционирање е регулирано со посебен, Закон за Град Скопје. Градот Скопје има 10 општини.⁵

Република Македонија, согласно Законот за рамномерен регионален развој, е поделена на осум Плански Региони и тоа: Вардарски кои има девет општини, Источен (11 општини), Југоисточен (10 општини), Југозападен (13), Пелагониски (9), Полошки (9), Скопски (17) и Североисточен (6).

Табела бр. 1 Плански региони на Република С. Македонија;

Назив на планскиот регионот	Број и назив на Општините
1) Вардарски	Вардарскиот регион го соочинуваат следните 9 (девет) Општини: Општина Свети Николе, Општина Велес, Општина Лозово, Општина Чашка, Општина Градско, Општина Росоман, Општина Неготино, Општина Демир Капија и Општина

⁴ Ибид, стр. 47;

⁵ Општини кои се во рамките на град Скопје се: Аеродром, Бутел, Гази Баба, Ѓорче Петров, Кисела Вода, Карпош, Сарај, Центар, Чаир, Шуто Оризари;

	Кавадарци.
2) Источен	Источниот регион го сочинуваат следните 11 (единаесет) Општини: Општина Штип, Општина Карбинци, Општина Зрновци, Општина Чешиново-Облешево, Општина Пробиштип, Општина Кочани, Општина Македонска Каменица, Општина Делчево, Општина Пехчево, Општина Винаца и Општина Берово.
3) Југоисточен	Југоисточниот регион го сочинуваат следните 10 (десет) Општини: Општина Гевгелија, Општина Богданци, Општина Валаново, Општина Дојран, Општина Ново Село, Општина Босилово, Општина Василево, Општина Конче, Општина Радовиш и Општина Струмица.
4) Југозападен	Југозападниот регион го сочинуваат следните 13 (тринаесет) Општини: Општина Охрид, Општина Дебарца, Општина Струга, Општина Вевчани, Општина Другово, Општина Центар Жупа, Општина Кичево, Општина Осломеј, Општина Зајас, Општина Македонски Брод, Општина Вранештица, Општина Дебар и Општина Пласница.
5) Пелагониски	Пелагонискиот регион го сочинуваат следните 9 (девет) Општини: Општина Ресен, Општина Битола, Општина Новаци, Општина Могила, Општина Демир Хисар, Општина Кривогаштани, Општина Прилеп, Општина Долнени и Општина Крушево.
6) Полошки	Полошкиот регион го сочинуваат следните 9 (девет) Општини: Општина Маврово и Ростуша, Општина Гостивар, Општина Брвеница, Општина Врапчиште, Општина Желино, Општина Боговиње, Општина Тетово, Општина Теарце и Општина Јегуновце.
7) Североисточен	Североисточниот регион го сочинуваат следните 6 (шест) Општини: Општина Липково, Општина Куманово, Општина Старо Нагоричане, Општина Ранковце, Општина Кратово и Општина Крива Паланка.
8) Скопски	Скопскиот регион го сочинуваат следните 17 (седумнаесет) Општини: Општина Аеродром, Општина Бутел, Општина Гази Баба, Општина Ѓорче Петров, Општина Карпош, Општина Кисела Вода, Општина Сарај, Општина Чаир, Општина Центар, Општина Шуто Оризари, Општина Сопиште, Општина Студеничани, Општина Зелениково, Општина Петровец, Општина Арачиново, Општина Илинден и Општина Чучер-Сандево.

Извор: Сопствено истражување базирано на податоците добиени од Бирото за регионален развој на Република С. Македонија <http://brr.gov.mk/mk/>

Согласно чл. 10 од Законот за територијална организација на Република Македонија (Сл. Весник на РМ бр. 55/04 од 16 август 2004), во Република Македонија има вкупно 84 општини и Град Скопје, од кои 33 општини се со седиште во градовите

(градски општини),⁶ а 51 со седиште во селата.⁷ Во 2013 година, со измените на Законот за територијална организација на РМ, општините Зајас, Другово, Вранештица и Осломеј се припоија кон градската општина Кичево и поради тоа бројот на општините со седишта во селата се намали од 51 на 47 општини.

Индикатори на можностите за развој на туризмот по региони

Во продолжение табеларно ги прикажуваме можностите за развој на туризмот по региони преку следните индикатори: број на соби, број на легла, број на туристи, број на ноќевања, број на винарии, број на туристички агенции и др.

Табела 2. Број на соби по региони 2006-2018

Година/Регион	Република Македонија	Вардарски	Источен	Југозападен	Југоисточен	Пелагониски	Полошки	Североисточен	Скопски
2006	26.503	553	716	16.400	20.95	3.502	987	276	1.974
2007	26.246	553	670	16.166	2.062	3452	990	289	2064
2008	25.952	550	588	16.154	2095	3053	1.020	291	2201
2009	26.390	508	598	16.369	2152	3.102	1.080	297	2284
2010	26.189	554	533	16.013	2105	3390	1.011	292	2291
2011	26.448	589	544	16.033	2277	3330	1.018	302	2355
2012	26.877	689	599	16.035	2298	3497	1.014	306	2439
2013	26.887	690	620	16.050	2346	3322	1.072	300	2487
2014	27.422	666	637	16.304	2374	3431	1.111	298	2601
2015	27.812	675	641	16.370	2404	3386	1.128	315	2893
2016	28.305	699	669	16.472	2443	3417	1.142	361	3.102
2017	28.759	697	718	16.488	2.450	3.414	1.142	388	3.462
2018	29.702	719	735	16.862	2.457	3.629	1.267	380	3.653

Извор: ДЗС, Регионите во РМ, 2009, 2012, 2015, 2019;

⁶ Општини со седиште во град се: Општина Берово; Општина Битола; Општина Богданци; Општина Валандово; Општина Велес; Општина Винаца; Општина Гевгелија; Општина Гостивар; Општина Дебар; Општина Делчево; Општина Демир Капија; Општина Демир Хисар; Општина Кавадарци; Општина Кичево; Општина Кочани; Општина Кратово; Општина Крива Паланка; Општина Куманово; Општина Крушево; Општина Македонска Каменица; Општина Македонски Брод; Општина Неготино; Општина Охрид; Општина Пехчево; Општина Прилеп; Општина Пробиштип; Општина Радовиш; Општина Ресен; Општина Свети Николе; Општина Струга; Општина Струмица; Општина Тетово; Општина Штип

⁷ Општини со седиште во селата: Општина Арачиново; Општина Босилово; Општина Брвеница; Општина Василево; Општина Вевчани; Општина Вранештица; Општина Врапчиште; Општина Градско; Општина Дебарца; Општина Белчишта; Општина Дојран; Општина Долнени; Општина Другово; Општина Желино; Општина Зајас; Општина Зелениково; Општина Зрновци; Општина Илинден; Општина Јегуновце; Општина Боговиње; Општина Карбинци; Општина Конче; Општина Кривогаштани; Општина Липково; Општина Лозово; Општина Маврово и Ростуша; Општина Могила; Општина Новаци; Општина Ново Село; Општина Осломеј; Општина Петровец; Општина Пласница; Општина Ранковце; Општина Росоман; Општина Сопиште; Општина Старо Нагоричане; Општина Студеничани; Општина Теарце; Општина Центар Жупа; Општина Чашка; Општина Чешиново – Облешево; Општина Чучер Сандево;

Од податоците дадени во горната табела (табела бр. 2) кои се однесуваат на бројот на сместувачки капацитети (број на соби) во периодот 2006-2018 година по Региони можеме да забележиме дека повеќе од половината од вкупниот број на соби, односно бројот на сместувачките капацитети се наоѓаат во Југозападниот Регион. Ова е разбирливо, ако се знае дека во овој дел од државата се лоцирани најубавите природно-географски убавини (Охридското Езеро, Охрид, Струга, НП "Галичица").

Бројот на легла како индикатор за развој на туризмот

Еден од основните показатели за развој на туризмот во одредена држава е обемот на сместувачките капацитети. Обемот на расположивите сместувачки капацитети, гледано според бројот на собите и креветите, се важна основа за пресметување на економските ефекти од туризмот, но и за проценка на идните движења во развојот на туризмот во државата. Во продолжение ја даваме Табелата за бројот на сместувачки капацитети (легла) во РМ во периодот 2006-2018 година.

Табела 3. Број на легла по региони во периодот 2006-2018

Година/Регио	Република Македонија	Вардарски	Источен	Југозападен	Југоисточен	Пелагониски	Полошки	Североисточен	Скопски
2006	71.021	1.647	1.973	42.425	5.937	10.231	3.069	734	5.005
2007	70.898	1647	1876	42.451	5910	3452	3039	803	5160
2008	69.097	1504	1729	41.703	5893	8993	3046	800	5429
2009	69561	1360	1718	42103	5750	8999	3182	805	5644
2010	69.102	1496	1591	41.458	5724	10.229	3057	633	4914
2011	69737	1701	1606	41.454	6069	10.165	3058	645	5039
2012	70.287	1819	1721	41.458	6088	10.310	3.059	653	5169
2013	70.297	1819	1826	41.411	6298	10.001	3.153	647	5.142
2014	71.255	1677	1869	42.025	6277	10.055	3.330	648	5344
2015	72.021	1696	1894	41.917	6316	9.993	3.443	673	6.089
2016	73.168	1818	1985	42.105	6438	10.078	3.507	727	6.510
2017	74.257	1792	2075	42220	6449	10.203	3.503	778	7.237
2018	76.558	1.841	2.090	43.148	6.436	10.741	3.806	763	7.733

Извор: ДЗС, Регионите во Република Македонија 2009, 2012, 2015, 2019 г.

Од податоците дадени во горната табела (табела 3) кои се однесуваат на бројот на леглата во периодот 2006-2018 година по региони, можеме да забележиме дека континуирано, бројот на леглата во Југозападниот Регион е најголем, односно повеќе од половината од вкупниот број на легла се наоѓаат во овој регион. Ова е логично и разбирливо ако се има предвид дека најголем број од сместувачките капацитети (хотели, хостели, апартмани, кампови, работнички одморалишта) во државата се лоцирани во околината на Охридското Езеро.

Број на туристи по Региони за периодот 2003-2018

Во долната табела е прикажан бројот на доаѓања на туристите по статистички региони, во периодот 2003-2018 година. Се забележува дека во сите години апсолутна доминација има Југозападниот Регион кој во наведениот период во просек го посетувале 247 644 туристи што е (43,8%) од просекот на вкупниот број туристи во државата. Скопскиот Регион е втор регион во Македонија по туристичка посетеност, на трето место се наоѓа Југоисточниот Регион, а четвртото место го зазема Пелагонискиот Регион. Во продолжение го прикажуваме движењето на бројот на туристи по Региони по години во периодот 2003-2018 година.

Табела 4. Број на туристи по региони во РМ 2003-2018

Регион / година	Република Македонија	Вардарс ки	Источен	Југозапа ден	Југоисто чен	Пелагон иски	Полошк и	Северо- источен	Скопски
2003	483 151	2 698	602	41 380	5 313	3 689	6 255	540	00 674
2004	465 015	334	865	22 950	4 094	6 710	2 679	373	7 010
2005	509 706	564	377	36 434	1 851	8 553	0 555	672	11 700
2006	499 473	173	2 069	33 218	8 577	1 970	1 890	433	11 143
2007	536 212	419	0 813	55 257	6 043	1 715	7 188	657	23 120
2008	605 320	799	3 739	76 669	4 031	3 325	9 153	395	38 209
2009	587 770	448	2 680	57 647	0 998	0 740	1 596	560	31 268
2010	586 241	0 572	3 054	34 665	4 856	9 712	1 828	098	38 456
2011	647 568	2 086	3 615	49 746	08 555	6 469	9 153	803	54 163
2012	663 633	5 867	8 865	51 462	06 978	2 054	9 884	446	64 077
2013	701 794	7 196	0 747	64 826	09 982	0 312	0 823	584	82 324
2014	735 650	0 667	3 035	69 547	24 707	5 527	9 143	937	96 097
2015	816 067	4 308	5 907	98 057	33 328	2 019	0 200	125	34 123
2016	856 843	6 064	0 568	22 344	35 092	8 355	7 318	774	47 338
2017	998 843	6 145	1 775	68 924	42 888	3 549	0 124	1 290	24 146
2018	1 126 935	6 385	4 354	19 717	60 173	0 798	7 091	0 820	67 597

Извор: Државен завод за статистика MAKStat (пazлични години).

Број на ноќевања по Региони за периодот 2003-2018

Во табелата дадена подолу е прикажан бројот на ноќевање по региони во периодот 2003-2018 година. Бројот на ноќевања се важен индикатор за регионалниот развој на туризмот. Забележлив е континуиран пораст на бројот на ноќевања во сите региони. И овде се забележува дека апсолутна доминација има Југозападниот Регион кој во наведениот период на годишно ниво континуирано ноќевале над милион туристи што е околу (50%) од вкупниот број туристи во државата. Потоа следува Скопскиот Регион, на трето место е Југоисточниот Регион, а на четврто место е Пелагонискиот Регион. Во 2018 година бројот на ноќевања на туристите во

Југозападниот Регион достигнал 1 539 219 ноќевања што е скоро половина од вкупниот број туристи кои ја посетиле Македонија во анализираниот период. Во продолжение табеларно го прикажуваме движењето на податоците за бројот на ноќевања по Региони во периодот 2003-2018 година од кои може да се утврди кои региони се најпосетувани во државата.

Табела 5. Број на ноќевања по Региони 2003-2018

Регион / година	Година/Регион	Р. Македонија	Вардарски	Источен	Југозападен	Југоисточен	Пелагониски	Полошки	Североисточен	Скопски
2003		2 006 867	30 859	22 171	1 339 022	169 100	202 424	39 536	6 365	197 390
2004		1 865 434	17 772	26 406	1 170 481	233 738	176 930	53 450	5 684	180 973
2005		1 970 041	15 803	19 909	1 288 135	208 858	178 814	50 476	6 066	201 980
2006		1 917 395	16 880	28 989	1 244 487	218 077	155 461	53 824	4 003	195 674
2007		2 019 712	15 530	21 694	1 351 806	211 619	152 726	37 986	5 677	222 674
2008		2 235 520	13 861	28 449	1 452 205	260 351	171 928	45 345	5 130	258 251
2009		2 101 606	17 228	27 509	1 326 192	277 030	139 699	61 146	6 247	246 555
2010		2 020 217	20 137	25 687	1 168 824	262 787	170 354	61 455	5 628	305 345
2011		2 173 034	21 139	28 852	1 209 187	312 377	208 918	54 787	6 807	330 967
2012		2 151 692	25 989	37 358	1 198 260	305 163	174 304	56 055	7 920	346 643
2013		2 157 175	30 840	42 222	1 152 651	327 279	162 752	61 652	8 244	371 535
2014		2 195 883	39 662	49 221	1 095 452	401 065	154 595	54 419	10 671	390 798
2015		2 394 205	39 636	53 357	1 201 927	412 804	157 766	60 574	15 229	452 912
2016		2 461 160	41 643	66 515	1 228 617	437 607	141 153	52 590	13 751	479 284
2017		2 775 152	47 189	62 957	1 365 684	457 162	161 751	60 249	17 207	602 953
2018		3 176 808	48 649	69 419	1 539 219	571 670	203 620	71 929	14 185	658 117

Извор: Регионите во Р. Македонија, 2009, 2012, 2015 (Туризам стр. 46-51), 2018 и 2019, Транспорт, туризам и др. стр. 101-102;

Број на туристички агенции по Региони

Туристичките агенции се важен чинител во туризмот и тие имаат статус на правен субјект. Од анализата на податоците во Регистарот на туристички агенции на Министерството за економија утврдивме дека вкупниот број на туристички агенции во Република Македонија е 678, од кои 287 поседуваат **А лиценца**, додека 391 поседуваат **Б лиценца**. Врз основа на расположливите податоци го утврдивме и бројот на туристички агенции по региони. Така, најголем број на туристички агенции се регистрирани во Скопскиот Регион - 313, од кои 178 се со А лиценца, а 135 се со Б лиценца. На второ место според регистрираните туристички агенции се наоѓа Југозападниот Регион со 108 туристички агенции (35 со А лиценца и 73 со Б лиценца), на трето место се наоѓа Пелагонискиот Регион со 71 туристичка агенција (29 со А лиценца и 42 со Б лиценца), на четврто место е Полошкиот Регион со 70 туристички агенции (15 со А лиценца и 55 со Б лиценца) итн.

Исто така, и туристичките водичи и туристичките придружници се ресурс - чинител во развојот на туризмот. Туристичките водичи се здружени во Здружение на

туристички водичи кое е формирано во 2008 година. Согласно информациите од Здружението на туристички водичи и придружници на Македонија, во земјава има доделени и регистрирани 790⁸ туристички водичи од кои според информациите од самото Здружение, активно работат околу 350 водичи. Кај туристичките водичи основен проблем е тоа што во некои градови немаат туристички водичи, што претставува голем проблем за развојот на урбаниот туризам. Активните туристички водичи, речиси сите работат по договор на дело, освен мал дел од нив кои се вработени во некои од туристичките агенции. Тие се промотори на туризмот во градовите и државата пред меѓународните туристи.

Во 2017 година на светскиот ден на туризмот беше промовиран дигитален Регистар на туристички водачи и туристички придружници во РМ.

Според статистичкиот годишник 2016 на Државниот завод за статистика, бројот на вработени во Одделот туристички агенции, организатори на патувања (туроператори) и останати резервациски услуги како и дејностите поврзани со нив изнесува 1.254 и учествува со околу 0,24% во вкупниот број вработени во земјата.⁹

Во продолжение табеларно го прикажуваме бројот на туристички агенции на ниво на региони во РМ.

Табела 6. Број на туристички агенции по региони

	Вкупно	А лиценца	Б лиценца
Вардарски Регион	17	7	10
Источен Регион	23	10	13
Југоисточен Регион	31	12	19
Југозападен Регион	108	35	73
Пелагониски Регион	71	29	42
Полошки	70	15	55
Североисточен Регион	45	9	36
Скопски Регион	313	178	135
Република Македонија	678	287	391

Извор: Сопствено истражување базирано на податоците од Регистарот на туристички агенции на Министерството за економија.

Од податоците кои се прикажани во горната табела можеме да забележиме дека во РМ има вкупно 678 туристички агенции, од кои 287 со А лиценца, а 391 со Б лиценца. Најголем број на туристички агенции се сконцентрирани во Скопскиот Регион со вкупно 313, (178 со А лиценца и 135 со Б лиценца). Следуваат Југозападниот Регион со вкупно 108 туристички агенции (35 со А лиценца и 73 со Б лиценца), Пелагонискиот Регион со вкупно 71 туристички агенции (29 со А лиценца и 42 со Б лиценца) итн.

Број на винарии по Региони

⁸ Според податоците добиени од Здружението на туристички водичи и придружници бројот на туристички водичи и придружници во 2017 година бил 790 лиценцирани водичи, но бројката не е конечна бидејќи таа постојано расте.

⁹ Анализа на секторот угостителство и туризам, Проект за развивање вештини и поддршка на иновации, Скопје, 2017, стр. 5;

Винариите претставуваат, исто така, важен елемент и туристички потенцијал во развојот на урбаниот туризам во нашата држава. Винариите како атрактивни деловни објекти претежно се лоцирани на периферијата од градовите или неколку километри од центарот на градовите, што е убава можност за туристичките субјекти во рамките на нивните програми да предвидат и посетата на винариите. Во продолжение табеларно ја прикажуваме регионалната разместеност и број на винарии по региони:

Табела 7. Број на винарии по региони

Име на регионот	Број на винарии
Вардарски Регион	44 (Кавадарци 17, Неготино 15, Велес 6, Демир Капија 5, Градско 1)
Источен Регион	5 (Штип 4, Винаца 1)
Југоисточен Регион	12 (Гевгелија 4, Радовиш 3, Струмица 2, Богданци 2, Валандово 1)
Југозападен Регион	2 (Охрид 1, Струга 1)
Пелагониски Регион	2 (Битола 1, Прилеп 1)
Полошки	/
Североисточен Регион	5 (Куманово 4, Кратово 1)
Скопски Регион	7
Република Македонија	77 (најнов податок 81 винарија)

Извор: Сопствено истражување засновано на податоците од публикацијата: Macedonia taste: Wine and Food, Агенција за промоција и поддршка на туризмот и ДЗС на Р.С.Македонија, Виното низ бројки (2019).

Од податоците во табелата бр. 7 можеме да воочиме дека најголем број винарии во Република С. Македонија се лоцирани во Вардарскиот Регион - вкупно 44 винарии, што е над 50% од вкупниот број на винарии во државата. Во рамките на Вардарскиот Регион најмногу од винариите се лоцирани во градовите Кавадарци 17, Неготино 15, Велес 6, Демир Капија 5 и Градско 1 винарија. Поради тоа, во овој Регион се наоѓа познатата винска патека: **Тиквешка винска рута**. Исто така, за развој на овој вид туризам во нашата држава публикувани се три водичи за винскиот туризам, а лоциран е Музеј на виното во Демир Капија. Од септември 2020 година во Кавадарци е отворен е нов Музеј на виното.

Потоа следуваат Југоисточниот Регион со 12 винарии, Скопскиот Регион со седум (7), Источниот и Североисточниот Регион со 5 винарии, Југозападниот и Пелагонискиот 2 винарии, додека во Полошкиот Регион нема ниту една винарија.

Оттука, можеме да заклучиме дека најголем број на винарии се лоцирани во оние географски подрачја каде има поволни климатски услови за одгледување на винова лоза. Во 2018 година во нашата држава има околу 24 000 хектари насади на винова лоза¹⁰ и производството на вино од 106 милиони литри (2017). Република С. Македонија има три вински региони (Централен, Западен и Источен вински регион)¹¹

¹⁰ Guide: Macedonia: Taste-wine and food, p. 36

¹¹ **Централен вински регион (Повардарие- Вардарска долина)** кој опфаќа 83% од вкупното производство и вклучува 7 виногорја: Скопје, Велес, Гевгелија- Валандово, Струмица, Радовиш, Овче Поле- Винаца, Кочани- Винаца, Тиквеш; **Западен вински регион (Пелагониско-Полошки)**: кој опфаќа 13% од вкупното производство и вклучува 6 виногорја: Прилеп, Битола, Охрид, Преспа, Кичево, Тетово и **Источен вински регион (Пчињско-Осоговски)** кој опфаќа 4% од вкупното производство и вклучува 3 виногорја: Куманово, Кратово, Пијанец

кои се поделени на 16 виногорја, а Тиквешкото виногорје е главен производител на винско грозје и вино.

Во октомври 2019 година е формирана **Балканска винска мрежа** чија цел е промоција и развој на винскиот туризам на Балканот, а во септември 2020 година е отворен Музеј на виното во Кавадарци.

Заклучок

Врз основа на горенаведените индикатори за можностите за развој на туризмот можеме да заклучиме:

1. Многу важен фактор за развој на урбаниот туризам имаат сместувачките капацитети. Во периодот 2006-2018 година над 50% од вкупниот број на сместувачки капацитети на РМ се лоцирани во Југозападниот регион, пред се во Охрид и Струга. Ова е разбирливо, ако се знае дека во овој дел од државата се лоцирани најубавите природно-географски убавини (Охридското Езеро, Охрид, Струга, НП "Галичица").
2. Бројот на ноќевања се важен индикатор за регионалниот развој на туризмот. Бројот на остварени ноќевања е најголем во Југозападниот регион кои се движат околу 50% од вкупниот број ноќевања во државата. Бројките укажуваат на фактот дека Југозападниот регион во РМ е туристички најразвиен и најпривлечена туристичка дестинација, бидејќи најпопуларните туристички места во кои се одржуваат најпознатите манифестации во државата (Охридско лето, Струшки вечери на поезијата, Балкански игри, концерти) се лоцирани на брегот на Охридското Езеро (Охрид, Струга). Потоа следува Скопскиот Регион, на трето место е Југоисточниот Регион, а на четврто место е Пелагонискиот Регион.
3. Согледувајќи го огромното значење на лиценцираните туристички водичи за развојот на туризмот во градовите, како и проблемот на нерамномерна распореденост на туристичките водичи по градови, препорачуваме секој град, зависно од големината на градот, да има најмалку еден или повеќе лиценцирани туристички водичи (физичко лице) кои ќе бидат оспособени туристичките групи да ги прифатат, водат и запознаваат со туристичките знаменитости во својот град. Во моментот има градови кои немаат лиценцирани туристички водичи, па нивната работа ја извршуваат квази или нелиценцирани туристички водичи, што може многу да му наштети на туризмот во соодветниот град.
4. Неодминлива чинител во развојот на туризмот се **туристичките водичи** и **туристичките придружници**. Тие се организирани во Здружение на туристички водичи и придружници од 2008 година. Според информациите од Здружението, во нашата држава за период од 10 години доделени се 790 сертификати за туристички водичи и придружници, меѓутоа активно работат околу 350 туристички водичи. Тие се промотори на туризмот и државата пред меѓународните туристи.
5. Во последно време значајно место во развојот на туризмот, односно урбаниот туризам во РМ имаат и **винариите**. Тие се повеќе стануваат важен туристички потенцијал за развој на урбаниот туризам. Во нашата држава има регистрирано вкупно 81 винарија. Винариите претежно се лоцирани во плантажите на лозовите насади на периферијата од градовите на винските региони, односно на неколку километри од урбаните центри, што е убава можност во рамките на градскиот туризам да се посетат и винариите. Во 2018 година во РМ има околу 24.000 хектари насади на винова лоза. Најголем број на винарии во нашата

држава се лоцирани во Вардарскиот регион – 44 (Кавадарци 17, Неготино 15, Велес 6, Демир Капија 5 и Градско 1), што е над 50% од вкупниот број на винарии во државата. Поради тоа, Вардарскиот регион својот развој на градскиот туризам треба да го заснова на развојот и поврзаноста со винскиот туризам. Во овој регион се наоѓа и познатиот винска патека: **Тиквешка винска рута**, се публикувани и три водичи за винскиот туризам и се лоцирани два музеи: Музеј на виното во Кавадарци и Музејот на виното во Демир Капија. Наведените факти упатуваат на заклучок дека Вардарскиот регион има одлични потенцијали за интегриран развој на винскиот и урбаниот туризам.

6. Во однос на Стратегиите за развој на туризмот во регионите во Република Македонија, можеме да заклучиме дека во ниту еден регион во РМ нема донесено Стратегија за развој на туризмот, туку развојот на туризмот е опфатен во рамките на Програмата за развој на планските региони 2015-2019 година. Исклучок е Регионот Скопје, кој има донесено посебна Стратегија за развој на туризмот. Исто така, многу мал број на општини имаат донесено Стратегија за развој на туризмот. Развојот на овој сектор е опфатен во Стратегиите за локалниот економски развој.

Референци:

1. Министерство за образование и наука (2017), *Анализа на секторот угостителство и туризам*, Проект за развивање вештини и поддршка на иновации, Скопје;
2. Агенција за промоција и поддршка на туризмот (2017), *Guide: Macedonia: Taste-wine and food*., Скопје;
3. Агенција за промоција и поддршка на туризмот на Република Македонија (2015), *Водич низ регионите во Република Македонија*, Скопје;
4. Горача, В. (2005), *Неке специфичности градског туризма у Србији*, Зборник радова Департамента за географију, туризам и хотелијерство бр. 33-34/2005, стр. 191;
5. Државен завод за статистика на Република Македонија (2017) , *Виното низ бројки*, стр. 1;
6. Државен завод за статистика MAKStat (различни години);
7. Државен завод за статистика на Република Македонија (2009), *Регионите во Република Македонија*;
8. Државен завод за статистика на Република Македонија (2012), *Регионите во Република Македонија*;
9. Државен завод за статистика на Република Македонија (2015), *Регионите во Република Македонија*, Туризам, стр. 46-51)
10. Државен завод за статистика на Република С. Македонија (2019) , *Регионите во Република С. Македонија*, Транспорт, туризам и др. стр. 101-102; 2019;
11. Државстатистика на Република С. Македонија, *За виното*, <http://www.stat.gov.mk/InfoGraphic/2020/vino2020mk.pdf>, (30.08. 2020).
12. Jovanovic, V. (2017), *Turizam i prostor*, Univerzitet “Singidunum”-Beograd, Prvo izdanje, str. 195
13. Министерство за економија (2017), *Регистар на туристички агенции*;
14. Серафимова, М., Петреска, Б., Јаковлев, З., Котески, Ц. и Жежова, А. (2016), *Современи предизвици на претприемништвото и туризмот во Република Македонија*, УГД-Факултет за туризам и бизнис логистика, Штип, стр. 8;

15. Собрание на Република Македонија (2009), Стратегија за регионален развој на РМ 2009-2019 година;
16. Министерство за економија, Туристички водич, *Македонија: земја на природата, лулка на културата*, https://www.macedonia-timeless.com/eng/things_to_do/senses/taste/, (25 Август 2020).